

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524

İlk Medine Şehir Tarihçisi İbn Zebâle ve İslâm
Şehir Tarihçiliğindeki Yeri*

The First Medina Local Historian Ibn Zabala and His Place
In Islamic Local Historiography

Yazar / Author

Feyza Betül KÖSE

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları
Anabilim Dalı. Kahramanmaraş/TÜRKİYE

feyzabetulkose@ksu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3249-4194>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 09/05/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 22/06/2018

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Ocak-Haziran / January-June

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 31 **Sayfa /Page:** 49-71

Atıf/Citation: Köse, Feyza Betül. "İlk Medine Şehir Tarihçisi İbn Zebâle ve İslâm Şehir Tarihçiliğindeki Yeri". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Haziran 2018): 49-71.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

*Bu makale, Türk Tarih Kurumu tarafından 12-14 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Medeniyet, Şehir ve Mimari Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

İlk Medine Şehir Tarihçisi İbn Zebâle ve İslâm Şehir Tarihçiliğindeki Yeri

Öz

Hz. Peygamber'in hayatının son on yılına ve vahyin pratiklerini hayata geçirme faaliyetlerine tanık olan Medine'ye dair telif edilen İbn Zebâle'ye ait *Ahbâru'l-Medîne*, İslâm dünyasında yazılan ilk şehir tarihlerindedir. Hicri II. yüzyıl gibi erken bir döneme ait olan eser, sonraki dönemde telif edilen başta Medine şehir tarihleri olmak üzere çeşitli alanlardaki eserlere kaynaklık etmesi nedeniyle büyük öneme sahiptir. Ayrıca *Ahbâru'l-Medîne*, hem muhtevası hem de tarih yazıcılığı bakımından da sonraki dönem şehir tarihlerine etkide bulunmuştur. Eser bizatihi mevcut olmamasına rağmen kendisinden yapılan çok sayıda nakil sayesinde önemli kısmına ulaşılmış bulunmaktadır. Bu çalışmamızda hem *Ahbâru'l-Medîne* hem de şehir tarihçiliğine etkileri konusunu ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: İbn Zebâle, şehir tarihi, Medine, şehir, tarih yazıcılığı.

The First Medina Local Historian Ibn Zabala and His Place In Islamic Local Historiography

Abstract

Ibn Zabala's Akhbâr al-Madîna is the first city written in the Islamic world. This work contains the testimony of the last ten years of the Prophet's life and the activities of reveling the practices of the revelations. The work dates from the second century of the Hijra and its importance is due to the fact that it is considered as the source of several works in different fields especially works on the history of Madîna. Akhbâr al-Madîna also had affected the next period local histories in the way of both the content and the historiography. Although the work is not available, we managed to get a lot of it thanks to the many quotes from it. In this presentation, we will

discuss both Akhbār al-Madīna and its impacts to local historiography.

Keywords: Ibn Zabala, local history, Madīna, city, historiography.

Giriş

İslâm dünyasındaki tarih çalışmaları, tarih bilgisi gerektiren bir faaliyet olması hasebiyle bazı ilim adamları tarafından Kur'ân'ın cem edilmesi ile başlatılmakla beraber¹ ilk örnekleri siyer ve meğâzî türü olmak üzere tarih yazıcılığı, Emevîler dönemine uzanmaktadır.² Müslüman Araplarda ilk tarih eserini Urve b. Zübeyr (94/713) telif etmiş,³ Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e uymayı emreden ayetlerinin teşvik ettiği ve Resulullah'ın örnekliliğini sonraki nesillere aktarma arzusu ile kaleme alınan⁴ bu tür çalışmalar ile başlayan tarih yazıcılığı sadece siyer ve meğâzî ile sınırlı kalmayarak farklı türleri ile devam etmiştir.⁵

Tabakât, terâcim, neseb, genel tarih gibi bu farklı türlerin öncesinde ise şehir tarihlerinin telif edilmeye başlandığı görülmektedir. Müslümanların yeni fethettikleri yerlerin vergilerinin hesap edilmesi, o bölgelerin tanıtılması gibi nedenlerle kaleme alınan ve yerel tarihlerin ilk adımlarını oluşturan mektuplar daha Hz. Ömer döneminden itibaren yazılmaya başlanmıştır.⁶ Zamanla eserlerin telif edilmeye başlandığı bu alanda ilk örnekler hicrî 2. yüzyıla rast-

¹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, (İstanbul: İSAR Yayınları, 1998), 18; Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (İstanbul: İSAR Yayınları, 1998), 16.

² M. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 17; Clement Huart, *Arap ve İslâm Edebiyatı Tarihi*, trc. Cemal Sezgin, (Ankara: yy., ts.), 70-72.

³ Ebû Abdillah Urve b. ez-Zübeyr el-Esedî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk ve der. Muhammed Mustafa A' zamî, (Riyad: Mektebetü't-Terbiyetü'l-Arabî, 1981); Josef Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, trc. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 26-37; Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 123.

⁴ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, 17; Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 16.

⁵ Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları*, 17-20.

⁶ Şihâbüddin Ebû Abdillah Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 4: 292.

lamaktadır. Tanıtılan şehir veya bölgenin fizikî ve coğrafi durumunun yanı sıra iktisadî ve sosyal yapısı ile burada yaşayan sahabe, tâbiûn ve önde gelen ilim erbabı hakkında malumat aktaran bu eserler, farklı alanlarda zengin malzeme içermektedirler.⁷

Şehir ve bölge tarihlerine yönelik ilgi sadece yeni fethedilen yerlerle sınırlı kalmamış ve Müslümanların iki kutsal şehri Mekke ve Medine'ye dair eserler de kaleme alınmıştır. Bu durumun sebeplerinden bazılarını Mekke'de Resulullah'ın doğduğu, çocukluk ve gençlik yılları ile risâletinin ilk on üç yılını geçirdiği mekânların ve Kâbe'nin bulunması; Medine'nin ise Resulullah'ın hayatının ve vahyin nüzulünün on yılına ve vahyin pratiğe dökülüp uygulanışına sahne olması olarak saymak mümkündür.

Kaynaklarımız ilk örneklerinden başlayarak şehir tarihleri hakkında bilgi vermektedir. Sehâvi'nin (902/1497) *el-İlân bi't-Tevbîh* adlı eserinde Medine'yi konu alan yirmi eser sıralanmaktadır.⁸ Yine farklı kaynaklar da Medine tarihleri hakkında bilgi vermektedir.⁹ Fakat özellikle hicrî II ve III. asırlarda yazılan eserler bir kitap şeklinde günümüze ulaşmamış, bazıları sonraki dönem eserlerinde kendilerine yapılan atıflar sayesinde kısmî olarak mevcudiyetini sürdürürken büyük bölümü de tamamen kaybolmuştur.¹⁰ Nitekim Sehâvi'nin isim ve müelliflerini naklettiği eserlerin ancak bir

⁷ Mustafa Fayda, "İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi", *Ankara Üniv. İFD*, 28 (1986): 168.

⁸ Şemsuddin Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvi, *el-İlân bi't-Tevbîh li-men Zemme Ehle't-Târîh*, thk. Salih Ahmed Ali, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., 273-275; Franz Rosenthal, *İlmu' t-Târîh inde'l-Müslimîn*, Arapçaya trc. Salih Ahmed (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1963), 641-643. ' Useylân, İbn Zebâle'den günümüze kadar Medine tarihi ile ilgili yazılmış eserler hakkında özlü malumat vermektedir. Abdullah b. Abdirrahîm ' Useylan, *el-Medînetü'l-Münevver fi Âsâri'l-Müellifîn ve'l-Bâhisîne Kadîmen ve Hadîsen*, (Medine: Mektebetü'l-Melik Fahd, 1997), 22-181.

⁹ Örneğin Ubeydullah b. Ebi Saîd el-Verrâk' ın *Kitabu'l-Medîne ve Ahbâruha* adlı bir eser telif ettiği nakledilmektedir ancak bu eser de kayıptır. Bkz., Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1994), 138; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1955), 1: 646.

¹⁰ Harry Munt, "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina", *Brill-Arabica*, 59 (2012): 6-11.

kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunların en eski tarihlisi ise İbn Şebbe'ye (262/876) ait *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere* adlı çalışmadır.¹¹

Asıl nüshası kayıp olan ve günümüze kadar ulaşamayan eserlerden biri de Muhammed b. Hasan İbn Zebâle'ye (199/814) ait *Ahbâru'l-Medîne* olup bu eser, sadece Medine değil belki de Hicaz bölgesine ait ilk şehir tarihlerindedir. Bildiğimiz kadarıyla İbn Zebâle'den önce Hicaz bölgesi şehirlerinden birine ait telif edilen şehir tarihi, Hasan el-Basrî'nin (110/728) Mekke'ye dair, *Faziletü'l-Mücâvere fî Mekketi'l-Mükerreme* adlı eseridir.¹² İlk yerel tarihin İbn Abdilhakem'in (257/871) Mısır'a ait *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ* adlı eseri olduğunu ve hicrî 3. yüzyıldan itibaren yerel tarihî rivâyetlerin toplanmaya başladığını kaydeden Gibb¹³ ise Hasan el-Basrî ve İbn Zebâle'nin eserlerini göz ardı etmektedir.

Kaynaklarımızda İbn Zebâle'nin hayatına dair çok az malumat bulunmaktadır. Müellifin Medine'de yaşadığı, Mahzûm kabilesinin mevlâsı olduğu¹⁴ ve Abdülazîz isimli bir oğlunun bulunduğu¹⁵ dışında hayatı ile ilgili neredeyse başka hiç bir bilgi yoktur. Kendisinin Medine'de mi doğduğu yoksa Mekke'de doğup sonradan mı Medine'ye geldiği de açık değildir.¹⁶ Vefat tarihine ilişkin olarak ise klasik kaynaklardan sadece İbn Hacer'in *Takrîb*"inde "200'den önce vefat etti" ibaresi yer almaktadır.¹⁷ Bu tarihin 199 olarak kabulü ise müellifin eserini 199 Safer ayında yazdığını ifade etmesine dayan-

¹¹ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Numeyri el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Ali Muhammed Denrel-Yâsin Sadüddin Beyân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012).

¹² Hasan el-Basrî, *Faziletü'l-Mücâvere fî Mekketi'l-Mükerreme*, trc. Mustafa Hami (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1280/1864).

¹³ Hamilton Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, trc. Hayrettin Yücesoy v.dğr. (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 136.

¹⁴ Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, thk. Hâşim en-Nedvi, Dâiratu Meârifî'l-Usmâniyye, Haydarabad ts., 1: 67; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 409.

¹⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrahim ez-Zeybek-Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 3: 540.

¹⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, 24.

¹⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 409.

maktadır.¹⁸ Bu da, İbn Hacer'in verdiği tarihin doğru olması koşuluyla, İbn Zebâle'nin eserini telif ettikten kısa bir süre sonra vefat ettiğini göstermektedir.

İbn Zebâle'nin Medine tarihi hakkındaki kitabının şöhretine ve muahhar Medine tarihçilerinden çoğu tarafından kendisine itimat edilen bir âlim olarak görülmesine rağmen hal tercemeleri hakkında çalışmalar yapan müellifler ona gereken ihtimamı göstermemişlerdir. Belki de bu durum, hadis ilminde “zayıf” sayılmasından kaynaklanmaktadır. Diğer pek çok âlimin aksine müellifin hayatının türlü yönleri ve eserlerini korumakla ilgilenilmemiş, buna mukâbil İbn Zebâle, pek çok âlimin eserlerinde dayandıkları ve Medine ve kısımlarının haberlerini kendisinden çokça naklettikleri bir isim olmuştur.¹⁹

Kaynaklarda hayatına dair çok az bilgi sunulmasının aksine ricâl kitaplarında hadis ilmindeki durumuna geniş yer ayrılmıştır. Cerh ve ta'dil âlimleri İbn Zebâle'yi cerh etmişler, “sika” olmadığını söyleyerek, kendisi için “metrûk”, “kezzâb”, “zayıf” gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu eserlerde İbn Zebâle, “Medine Kur'an ile fetholundu, diğer yerler ise kılıçla” şeklinde uydurma bir hadis rivâyet etmekle ayrıca tenkit edilmiştir.²⁰ Hadis otoritelerinin Vâkidi (207/822) gibi önemli tarihçiler için de bu tür ifadeleri kullanmış olmaları,²¹ onların tenkitlerinin tarihçilik açısından bağlayıcı olmadığını ve bu değerlendirmeleri kendi ilim dallarının ölçütlerine göre

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhibbuddîn Muhammed Bağdâdî, *ed-Dürretü's-Semîne fî Târîhi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995), 181.

¹⁹ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, (neşreden notu), 272-273.

²⁰ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, thk. Abdurrahman b. Yahya (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1952), 7: 228; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî (ö. 354/965), *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, (Riyad: Dâru's-Sumey'î, 2000), 2: 286; Cemâluddin Ebu'l-Haccâc Yusuf el-Mizzî (ö. 742/1341), *Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, I-XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 25: 64-66; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, 3: 541.

²¹ Vâkidi'nin cerh edilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk., Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 305-320.

yaptıklarını ortaya koymaktadır. Ebû Dâvud da İbn Zebâle'yi "kez-zâb" olarak nitelendirmesine²² rağmen ondan rivâyette bulunmuştur.²³

İbn Hacer ve Mizzî, İbn Zebâle'nin kendilerinden rivâyette bulunduğu çok sayıda isme yer vermektedirler. Mizzî tarafından İbn Zebâle'nin kaynakları olarak verilen isimlerin sayısı yüz beş²⁴ iken İbn Hacer hepsini zikretmeyerek on dördünün ismini vermiş ancak başka kaynaklarının da olduğunu belirtmiştir.²⁵ Bunlar içinde en dikkat çekenini aynı zamanda hocası da olan Mâlik b. Enes'tir.

Özellikle Semhûdî'de yer alan İbn Zebâle rivâyetleri senedsizdir. Bunda İbn Zebâle'nin özellikle şehrin topografisine ve fizikî unsurlarına dair verdiği malumatın şahsi gözlemlerine dayanmış olması etkilidir.²⁶ Semhûdî'nin "İbn Zebâle, Medine ehlinin ileri gelenlerinden aldığı bilgilere isnâd ettiği Medine'nin ilk sakinleri konusu ile kitabına başladı."²⁷ ifadesi müellifin kaynaklarının bir kısmının kimliğine işaret etmektedir. Bunun yanında Semhûdî, müellifi Mâlik b. Enes'in talebesi olarak tanıtmaktadır.²⁸

Müellifin râvileri ise başta Zübeyr b. Bekkâr olmak üzere Mizzî'de on altı, İbn Hacer'de sekiz isimdir. Râvileri arasında oğlu Abdülaziz de bulunmaktadır. Bu isimler İbn Zebâle'nin yaşadığı Medine'nin yanı sıra Mısır, Neysabur, Irak ve Mekke gibi farklı coğrafyalara mensuplardır.²⁹ Bu da Ahbâru'l-Medîne'nin bu bölgelerin müellifleri tarafından da yoğun olarak kaynak gösterilmesinin sebebini teşkil etmektedir.

²² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 25: 66; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3: 541.

²³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 25: 67.

²⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 25: 61-64.

²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3: 540. İbn Ebî Hâtim'de çok daha az sayıda isme yer verilerek İbn Zebâle'nin kendilerinden rivâyette bulunduğu kişiler, Mâlik b. Enes, Süleyman b. Bilâl ve Abdülaziz b. ed-Deraverdi; râvileri ise Ahmed b. Salih, Hârûn b. Abdillâh, Ömer b. Şebbe ve Süleyman el-Kazâz oldukları nakledilmektedir. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, 7: 227.

²⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru'l-Medîne*, (cem edenler), 38.

²⁷ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1: 126.

²⁸ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1: 15.

²⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 25: 64; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3: 540-541.

İbn Zebâle hem tarihçi ve nesep âlimi³⁰ hem de fakih³¹ olarak nitelendirilmiştir. Kendisine atfedilen eserlerin bir kısmı da nesep ile ilgilidir. *Kitâbu'l-Elkâb* ve *Mesâlibu'l-Ensâb*,³² adlı eserleri hakkında neredeyse hiç bir bilgi yoktur. Öğrencisi ve en önemli râvisi Zübeyr b. Bekkâr'ın bir kısmını rivâyet ettiği *Kitâbu Ezvâci'n-Nebî'nin* ise kendisine âidiyeti tartışmalıdır.³³

Muhammed b. Hasan İbn Zebâle'nin en önemli ve müstakil bir şekilde olmasa da kendisinden yapılan rivâyetler yoluyla bir kısım muhtevası günümüze kadar ulaşan eseri *Ahbâru'l-Medîne*'dir. Medine tarihçileri arasında İbn Zebâle'nin önemi, ilklerden olmasının yanı sıra kendisinden sonraki eserlerde rivâyetlerinin fazlaca kullanılmasından ve bu alanda temel otoritelerden sayılmasından kaynaklanmaktadır.

Ahbâru'l-Medîne'nin, yazıldığı dönemde bir "kitap" formunda olup olmadığı konusunda tartışmalar³⁴ olmakla birlikte müellifin, "Bu kitabımızı Safer 199'da yazdığımızda Mescid'in avlusunda on dokuz çeşme vardı" ifadesi,³⁵ İbnu'n-Nedîm'in eserden "kitap" olarak bahsetmesi³⁶ Sehâvi'nin de "geniş hacimli bir cilde" sahip olduğu şeklindeki kaydı,³⁷ eserin bir kitap olarak telif edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte kitabın ders kaynağı olduğu ve muhtemelen müellifin buradaki malumatı öğrencilerine, dersleri yoluyla aktardığı şeklinde değerlendirmeler de mevcuttur.³⁸ Abdullah 'Useylân, *Ahbâru'l-Medîne*'nin Semhûdî tarafından büyük ölçüde kaynak olarak kullanılmasının, eserin Semhûdî'ye kadar korundu-

³⁰ İbnu' n-Nedîm, *Fihrist*, 138.

³¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu' l-Müellifîn*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3: 219.

³² Bekr Ebû Zeyd, *Tabakatu' n-Nessâbîn*, (Riyad: Dâru' r-Rüşd, 1938), 39.

³³ Bk., İbn Zebâle, *Ahbâru' l-Medîne*, 63-64.

³⁴ Bk., Munt, "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina", 17.

³⁵ İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 181.

³⁶ İbnu' n-Nedîm, *Fihrist*, 138.

³⁷ Sehâvi, *el-Î lân ve' t-Tevbîh*, 274.

³⁸ Munt, "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina", 17.

ğunu gösterdiğini de belirtmektedir.³⁹ Semhûdî'nin "İbn Zebâle kitabına Medine'nin ilk sakinleri ile başladı"⁴⁰ ve "İbn Zebâle'nin kitabında"⁴¹ ifadeleri de 'Useylân'ın tespitini doğrulamaktadır.

Eserin müstakil olarak mevcut olmaması bazı araştırmacıları, eserden yapılan alıntıları bir araya getirerek inşâ türünden çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Ferdinand Wüstenfeld'in *Geschichte der Stadt Medina im Auszuge aus dem Arabischen des Samhûdî* adlı çalışması bu türden bir eser olup, *Ahbâru'l-Medîne*'den yalnızca Semhûdî tarafından yapılan alıntıları kapsamaktadır.⁴² Daha geniş kapsamlı olan bir diğer inşâ türü eser ise Medine'de Merkezü Buhûs ve Dırâsât tarafından ortaya konulmuş ve bu çalışmada İbn Zebâle'nin rivâyetlerinin on iki farklı kaynaktan derlendiği belirtilmiştir. Bu kaynaklar, İbn Zebâle'ye atfedilen ve ancak bir kısmı talebesi Zübeyr b. Bekkâr tarafından rivâyet edilen *Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, İbn Şebbe'nin (262/876) *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, Ebû İshak Harbî'nin (285/898) *el-Menâsik ve Emâkinu Tarîki'l-Hac ve Meâlimü'l-Cezîre*, İbnu'n-Nedîm'in (385/995) *el-Fihrist*, İbnu'n-Neccâr'ın (643/1245), *ed-Dürretü's-Semîne fî Târîhi'l-Medîne*, Cemâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Matarî'nin (741/1340) *et-Ta'rîf bi mâ Enseti'l-Hicre min Meâlimi Dâri'l-Hicre*, Cemâluddîn el-Mizzî'nin (742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî'nin (748/1348) *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Zeynuddîn Ebû Bekr el-Merâğî'nin (816/1413) *Tahkîkü'n-Nusra bi-Telhîsi Meâlimi Dâri'l-Hicre*, Şemsuddîn es-Sehâvî'nin (902/1497), *et-Tuhfetu'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfe*, Nûruddîn Ali b. Ahmed es-Semhûdî'nin (911/1506), *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, Ahmed b. Abdilhamid el-Abbâsî'nin (10. yy)

³⁹ ' Useylan, *el-Medînetü'l-Münevver*, 30.

⁴⁰ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 126.

⁴¹ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/2: 7.

⁴² Bk., Fayda, "İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi", 173; Munt, "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina", 4.

Umdetü'l-Ahbâr fî Medîneti'l-Muhtâr adlı eserleridir.⁴³ Bu eserlerin isimleri aynı zamanda *Ahbâru'l-Medîne*'yi kaynak olarak kullanmaları nedeniyle de önem arz etmektedir.

İbn Zebâle'nin eserinden, İbnu'n-Neccâr yaklaşık olarak kırk, Matarî elli, Merâğî yüz otuz, Semhûdî ise altı yüz otuz civarında rivâyet nakletmişlerdir. Bu da sonraki dönem Medine şehir tarihlerinde İbn Zebâle'nin güvenilir bir kaynak olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Semhûdî'nin aktardığı önemli sayıdaki rivâyet eserin mühim bir kısmının bu yolla bize intikal ettiğini düşündürmektedir.

İbn Zebâle'nin eserinin kaynak olarak kullanımını konusunda şu hususu da belirtmeliyiz ki; İbn Şebbe (262/876) gibi önemli bir Medine tarihçisinin eserinde İbn Zebâle'den sadece yedi alıntı vardır. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus İbn Şebbe'nin Iraklı oluşudur. Muhtemelen henüz o dönemde İbn Zebâle'nin rivâyetleri Hicaz dışına çıkmış değildir. Öğrencisi Zübeyr b. Bekkâr'ın vefatından kısa bir süre önce Mekke kâdılığına tayin edilmesi,⁴⁴ hocasının rivâyetlerinin Mekke'ye ve dolayısıyla özellikle hac vesilesi ile şehri ziyaret eden ilim erbabına nakledilmesinin önünü açmıştır. İbnu'n-Neccâr'ın isnâd zincirinde yer alan isimler bu konuda bize ışık tutmaktadır. İbn Zebâle'den aldığı rivâyetlerde isnâd zinciri şu şekildedir:

İbnu'n-Neccâr (643/1245)-Ebû'l-Kâsım Zâkir Kâmil el-Haffâf (591/1195)-Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-İsfehânî (515/1122)-Ebû Nuaym el-İsfehânî (430/1038)-Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr el-Huldî (348/959-960)-Muhammed b. Abdurrahman el-Mahzûmî el-Mekkî (291/904)-Zübeyr b. Bekkâr (256/870)- İbn Zebâle (199/814).⁴⁵

Bu zincir, İbn Zebâle'nin rivâyetlerinin Zübeyr b. Bekkâr yo-

⁴³ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 11-13.

⁴⁴ İbnu'n-Nedîm, *Fihrist*, 140; Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikan, *Vefeyâtu'l-A' yân ve Ebnâu Ebnâi' z-Zamân*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru Sâdır, 2013), 2: 312.

⁴⁵ İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 49. Müellif burada Muhammed b. Abdurrahman el-Mahzûmî'nin rivâyeti Mekke'de aldığını da kaydetmektedir.

luyla Mekke'de aktarıldığını, Bağdatlı olan Ebû Muhammed Ca'fer el-Huldî tarafından da Bağdat'a götürüldüğünü ortaya koymaktadır. Zira el-Huldî'nin Mekke'ye hac ibadetinin ifâsı için defalarca geldiği nakledilmektedir.⁴⁶ Bu şekilde Hicaz dışına da nakledilen *Ahbâru'l-Medîne* rivâyetleri Iraklı İbnu'n-Neccâr tarafından kullanıldıktan sonra diğer Medine tarihçileri ve başka alanlarda eserler telif eden âlimler tarafından eserlerine alınmaya başladı.⁴⁷

Eserden yapılan alıntılarda genellikle isnâd zincirine yer verilmemiş olmakla birlikte bu zincirin bulunduğu rivâyetlerde Zübeyr b. Bekkâr ismi ön plana çıkmaktadır.⁴⁸ İbnu'n-Neccâr,⁴⁹ Matarî⁵⁰ ve İbn Hacer'in İbn Zebâle'den naklettikleri rivâyetlerde Zübeyr b. Bekkâr'ın bu konumu görülmektedir.⁵¹

Öncelikle belirtmeliyiz ki bizatihi eserin mevcut olmaması, eser hakkında ayrıntılı ve isabetli tespitler yapmamıza engeldir. Zira eserin üzerinde yapılacak tüm tespitler sonrakilere ulaşan rivâyetleri esas almakta, bütünü görülememesi muhtemelen çıkarımlarda eksik ve hatalara sebep olabilmektedir. Hem farklı kaynakların yaptığı nakiller hem de cem edilen eserdeki bazı başlıklar altında derlenen rivâyetler bize İbn Zebâle'nin tarih telakkisinin tenkide dayanmadığı ve onun daha çok rivâyetleri derlemeci bir yol takip ettiği izlenimi verirken bazı başlıklarda ise bunun tam aksine tenkitçi bir tarih algısına sahip olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte müellifin tematik tarih yazımı yöntemini benimseyen ilk tarihçiler-

⁴⁶ Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvud-Türki Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi t-Turâsi l-Arabî, 2000), 11: 109-110.

⁴⁷ Bk., Munt, "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina", 24-25.

⁴⁸ Şemsuddîn es-Sehâvî, *et-Tuhfetu'l-Latife fi Târîhi'l-Medîneti's-Şerife*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2: 469.

⁴⁹ İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 32, 49, 63, 95, 105, 106, 107, 109, 147-148, 151, 154, 171, 180, 205, 211, 212, 222, 224, 229.

⁵⁰ Cemalüddin Muhammed b. Ahmed el-Matarî, *et-Ta'rîf bi mâ Enseti'l-Hicre min Meâlimi Dâri'l-Hicre*, thk. Süleyman er-Rahilî (Riyad: Dâretü'l-Melik Abdülaziz, 2005), 56, 65, 87, 113, 118, 145, 152, 156, 158, 175, 178, 184, 190, 192, 194.

⁵¹ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, (Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.), 7: 210; 8: 67.

den olduğunu söylemek mümkündür.

İslâm dünyasındaki şehir tarihlerinin bir kısmı yazılış usûlleri bakımından iki kategoriye ayrılmaktadır: Bir kısmı şehirdeki olayları kronolojik olarak ele alır. Bu usûldeki şehir tarihi bir şehir özetinde yapılan kronolojik bir çalışmadır ki Narşahî'nin (348/959) *Târîhu Buhara* adlı eserini bu kategoride mütalaa edebiliriz.⁵² Bir kısım şehir tarihleri de ele aldıkları şehirde yaşayan meşhur kişilerin biyografilerini sunan prosopografik eserlerdir. Bu çalışmalarda genellikle şehrin müslüman kimliğini kazanmasından itibaren müellifin yaşadığı döneme kadar o şehirde -ister kalıcı ister geçici ikâmet etmiş olsun- yaşamış sahabe, tâbiün, âlim, devlet adamı gibi meşhur isimlerin hayat hikâyelerine yer verilmektedir. Bu türün başlıca örneğini ise Hatîbu'l-Bağdâdî'nin (463/1071) *Târîhu Bağdâd* isimli eseri oluşturmaktadır.⁵³ Bu ayrımın kesin olduğunu söylemek ise mümkün değildir. Zira kronolojik şehir tarihleri yer yer biyografik malumat da içerebilmekte, buna mukâbil prosopografik çalışmalarda da ele alınan şahsın biyografisinde kronolojik unsurlara yer verilebilmektedir. Bununla beraber her iki tür çalışmalar da fedâil ve topografik bilgilere değinebilmektedir. Kendisinden nakledilen rivâyetlere göre bir değerlendirme yaptığımızda İbn Zebâle'nin *Ahbâru'l-Medîne* adlı eseri iki türe de uymamaktadır. Eserde şehrin ilk sâkinleri, Yahudilerin şehre göçü, Akabe görüşmeleri gibi tarihi bilgilerin aktarımında kronolojik değil tematik yöntem uygulanmıştır. Bununla beraber şehirde yaşayan meşhur isimlerin hal tercemelerine ise yer verilmemiştir. Müellifin yerel tarih yazım usûlü kendisinden sonra kaleme alınan Mekke ve Medine tarihlerinde de takip edilmiş, Matarî, İbnu'n-Neccâr, Semhûdî gibi müellifler de eserlerini İbn Zebâle'nin usûlü ile telif etmişlerdir.⁵⁴

⁵² Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer en-Narşahî, *Târîhu Buhârâ*, trc. Erkan Göksu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013).

⁵³ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001).

⁵⁴ Ayrıca bk., Munt, "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina", 29-30.

Ahbâru'l-Medîne'den yapılan nakiller, muhtevasına dair değerlendirme yapma imkânı sağlamaktadır. Bu rivâyetler sonraki dönem Medine tarihlerindeki konuların neredeyse tamamının onun eserinde de mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakların müelliften en fazla nakilde buldukları konuların başında Mescid-i Nebevî gelmektedir. Mescid-i Nebevînin inşa süreci, Mescid'in dış ve iç ölçüleri, sütun sayısı ve sütunların özellikleri, kapıları, minberi, Resulullah'ın hitap ederken üzerine çıktığı ağaç gövdesi ve evi olarak kullandığı odalar hakkındaki rivâyetler oldukça ayrıntılıdır. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kabirlerinin sıralanışı hakkında İbn Zebâle'den gelen beş farklı rivâyet bulunmaktadır. Mescid'in müellifin yaşadığı döneme kadar geçirdiği genişletme ve yenilenme çalışmalarının da eserde önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır. İbn Zebâle'nin bu konudaki rivâyetleri şehir tarihleri dışındaki çalışmalarda da ilk kaynak olarak gösterilmiş⁵⁵ ve farklı konulara ışık tutmuştur. Örneğin *Ahbâru'l-Medîne*'den aktarılan bir rivâyete göre Velîd b. Abdülmelik (705-715) döneminde yapılan restorasyon çalışmalarında Halife, Bizans İmparatoru'na mektup yazarak usta ve mozaik taş göndermesini istemiş, bu isteğe olumlu yanıt veren İmparator da mozaiklerle beraber yirmi usta ve onlara ödenmek üzere seksen bin dinar para göndermişti.⁵⁶ İbn Zebâle'nin bu rivâyeti şehir ve Mescid'in tarihinin yanında devletlerarası ilişkilerin tarihi bakımından da son derece önemli bulunmuştur.⁵⁷ Mescid'de dikkat edilmesi gereken hususlar, kıblenin tahvili, Mescid'in etrafındaki evler hakkındaki özlü bilgiler, Resulullah'ın bayram namazlarını kıldırmak için kullandığı Musalla ve faziletleri, Mescid'in fazileti, başta Kuba Mescidi olmak üzere Medine dâhilindeki ve Mekke-Medine arasındaki mescitlerin

⁵⁵ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 69-132; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 151, 152, 173, 180, 212; Matarî, *et-Ta'rîf*, 81-82, 87, 113, 235 Semhûdî, I/I, 245, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 259, 263, 264, 279; I/II, 7, 10, 13, 15, 22, 30, 31.

⁵⁶ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/2: 94-95.

⁵⁷ Hamilton Gibb., "Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate", *Dumbarton Oaks Papers*, 12 (1958): 228-229.

tanıtımı İbn Zebâle'nin yer verdiği diğer bahislerdir.⁵⁸

Medine İslâm toplumunun teşekkülünde dönüm noktası olan “Akabe Görüşmeleri” ve “Resulullah'ın Mekke'den Medine'ye Hicreti”⁵⁹ gibi siyasî tarihle ilgili konular da eserde yer bulmuştur. Müellifin aktardığı bir diğer siyasî konulu rivâyet ise Harre Vakası ile ilgilidir.⁶⁰

Medine'ye ilk yerleşen topluluklar hakkında İbn Zebâle'nin verdiği bilgiler⁶¹ sonraki Medine tarihlerinde kendisini ön plana çıkarmaktadır. Semhûdî'nin aktardığına göre *Ahbâru'l-Medîne* bu konu ile başlamakta ve burada Hz. Dâvud'un Sa'l ve Fâlic adlı topluluklarla yaptığı savaş anlatılmaktadır.⁶² Yahudiler, Evs ve Hazrec'in Medine'ye yerleşim süreci ve aralarında vukû bulan hadiseler eserin ele aldığı diğer konulardır.⁶³ İslâm öncesi dönemde Medine'de yaşayan Yahudilere dair verilen bilgilerin çoğunda müellifin tek kaynak olması eserin önemini bir kez daha artırmakta ve Medine Yahudilerine ait bilgileri ona borçlu olduğumuzu göstermektedir.⁶⁴ Özellikle Evs ve Hazrec'in Yesrib'de yerleştikleri mahalleler ve bina ettikleri utumlar (kale türünde korunaklı evler) konusunda ayrıntılara kadar inildiğini söylemek mümkündür.⁶⁵ Bu konulardaki malumatlarda da İbn Zebâle ilk kaynaktır.⁶⁶ Medine'nin isimlerine ayrı başlıklar halinde yer verilmesi ilk olarak İbn Zebâle'de daha sonra İbnu'n-Neccâr⁶⁷ ve Semhûdî'de ⁶⁸ gördüğümüz bir husustur.

⁵⁸ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 138-163; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 147-148, 171; Matari, *et-Ta'rif*, 134, 135, 139, 145, 190, 192, 199, 201, 205; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 100, 269, 273, 274, 275.

⁵⁹ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 69-70; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 49-50; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 38, 173, 199.

⁶⁰ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 204.

⁶¹ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 165-167; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 127.

⁶² Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 126.

⁶³ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 167-173; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 15, 129, 132, 141.

⁶⁴ Lecker, Michael, *Muslims, Jews And Pagans –Studies on Early Islamic Medina–*, Brill, Leiden 1995, 132.

⁶⁵ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 174-183; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 56, 151, 152, 155, 157, 167, 168.

⁶⁶ Lecker, *Muslims, Jews And Pagans*, 51.

⁶⁷ İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 27-34.

Ahbâru'l-Medîne'den alınan rivâyetlerde Medine'nin altı ismine yer verilmiş olması⁶⁹ muahhar kaynaklarda çok daha fazla isme değinildiği⁷⁰ göz önüne alındığında bu isimlerin daha sonraki dönemde konulan isimler olduğunu düşündürmektedir.

Eserden yapılan nakiller, hicretten sonra Hz. Peygamber'in Muhacirlerin Medine'ye intibaklarını sağlamak ve Kureş'le mücadelede psikolojik ve konjoktürel olarak eşit konuma gelmek üzere uygulamaya koyduğu Medine'nin haram bölge sayılması uygulamasının, İbn Zebâle'nin eserinde yer aldığını göstermektedir.⁷¹

Diğer şehir tarihlerinde de örneği olduğu gibi Mekke ve Medine şehirlerini konu alan tarihlerde bu beldelerin faziletine ayrılmış bir bölüm mutlaka bulunmaktadır. İbn Zebâle, belki de bu geleneğin başlatıcısı olarak Medine'nin fazileti ile ilgili rivâyetleri aktarmıştır. Bu konudaki rivâyetlerde Medine'nin fazileti, Medine'de kötülük yapanlar için vaîd, Resulullah'ın Medine'ye olan sevgisi, Resulullah'ın şehir için bereket duası, Medine'de görülen vebanın başka yere nakli için yapılan dua, toprağının ve hurmasının şifa oluşu, Resulullah'ın kabrini ziyaret etmenin faziletine dair malumatlar yer almaktadır.⁷²

İbn Zebâle'nin eserinden yapılan nakillerin bir kısmı da Bakî' ve buradaki kabirler ile ilgilidir. Rivâyetlerin içeriği buranın önemine ve faziletine dair sözler, Resulullah'ın buraya gelip burada medfûn olanlar için yaptığı dua ve burada defnedilmiş olan on iki ismin kabri ile ilgili bilgilerdir.⁷³

⁶⁸ Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 15-32.

⁶⁹ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 184-187; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 31; Matarî, *et-Ta'rif*, 56; Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 16-17, 19, 32.

⁷⁰ Matarî, *et-Ta'rif*, 56-58.

⁷¹ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 188-192; Matarî, *et-Ta'rif*, 184; Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 89, 92.

⁷² İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 193-204; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 63, 222; Matarî, *et-Ta'rif*, 65, 194; Semhûdi, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/1: 43, 45, 47, 51, 53, 61, 98.

⁷³ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 205-210; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 229, 230; Matarî, *et-Ta'rif*, 118.

Müellif, eserinde şehrin topografik özelliklerine de eğilmiştir. Medine'nin önemli kuyuları⁷⁴ ve vadileri⁷⁵ bu bağlamda yer verdiği, konulardır. Vadiler içinde en fazla payı Akîk Vadisi almıştır. Medine'deki çeşitli mahaller ile ilgili rivâyetlerde bu mevkiilerin tanıtılmasından çok onların isimlerinin yer aldığı görülmektedir.⁷⁶ Medine çarşısına dair rivâyetlerde ise çarşının kuruluşundan, sınırlarına kadar pek çok konuda çeşitli bilgilere değinilmiştir.⁷⁷

Böylece *Ahbâru'l-Medîne* şehrin, İslâm öncesi tarihinden sâkinlerine, fizikî unsurlarından faziletine kadar pek çok farklı konuyu ele almış ve bu yönüyle de diğer Medine şehir tarihlerine örneklik teşkil etmiştir.

Sonuç

İbn Zebâle'nin *Ahbâru'l-Medîne* isimli eseri Medine tarihi açısından ilk, Hicaz tarihinde de ikinci eserdir. Müellifin erken dönemde yaşamış olması yazılı kaynakları yanında şifahi kaynaklara ve şahsî gözlemlerine dayanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu da onun eserinin kıymetini artırmaktadır.

Ahbâru'l-Medîne, kendisinden sonraki Medine tarihçilerinin itimat ettiği ve sıklıkla kullandığı bir kaynaktır. Semhûdî başta olmak üzere pek çok Medine şehir tarihi müellifleri eserden aldıkları bilgilere kendi çalışmalarında yer vermişlerdir. Eser benimsediği usûl yönünden sonraki şehir tarihlerine öncülük ettiği gibi ele aldığı konularda da bu vasfını ortaya koymuştur. Şehrin isimlerine, faziletlerine yer vermek gibi hususlar İbn Zebâle ile başlamış olup sonraki yüzyıllara ait Medine tarihlerinde de görülmektedir.

İbn Zebâle'nin eserinin bir diğer önemli vasfı da İslâm öncesi

⁷⁴ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 211-221; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 104, 105, 106, 107; Matarî, *et-Ta'rîf*, 152, 153, 156, 158; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 2/1: 121, 124, 133, 136, 143, 144.

⁷⁵ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 221-229; İbnu'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-Semîne*, 95-96; Matarî, *et-Ta'rîf*, 175, 177, 178; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 2/1: 185, 186, 188.

⁷⁶ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 231-238.

⁷⁷ İbn Zebâle, *Ahbâru Medîne*, 239-244; Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, 1/2: 252, 253, 254, 255.

dönem Medine Yahudileri, şehirdeki kale ve utumlar gibi konularda bugün sahip olunan bilgilerin büyük bölümünün alındığı ilk kaynak olmasıdır. Müellifin bu konulara dair verdiği bilgiler kendi şifahi kaynaklarından elde edilmiş ve bir kısmına da şahsi gözlemleri sonucu ulaşılmış olup eser, kendisinden sonraki müverrihlerin ulaşılabildikleri en erken dönem yazılı kaynak olmuştur.

Eser, Mescid-i Nebevî konusunda verdiği bilgilerle de eşsizdir. Mescid'in fiziki unsurlarına dair verdiği ayrıntılı bilgiler ve kendi dönemine kadar defaatle yapılan yenileme ve genişletme çalışmalarını aktaran ilk yazılı kaynak olması, muahhar tarih kitaplarında İbn Zebâle'yi mutlaka başvurulması gereken bir kaynak konumuna getirmiştir. Muhaddislerin kendi kriterlerine göre müellifi cerh etmiş olmaları, tarihçiliğine gölge düşürmemiş, İbn Hacer gibi kendisini cerh eden müellifler dahi tarihî konularda İbn Zebâle'den nakilde bulunmakta sakınca görmemişlerdir.

Kaynakça

- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1955.
- Bekr Ebû Zeyd. *Tabakatu'n-Nessâbîn*. Riyad: Dâru'r-Rüşd, 1938.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Târîhu'l-Kebîr*. Thk. Hâşim en-Nedvî. 9 Cilt. Haydarabad: Dâiratu Meârifî'l-Usmâniyye, ts.
- Fayda, Mustafa. "İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medîne-i Münevvere Tarihi". *Ankara Üniv. İFD* 28 (1986): 167-180.
- Gibb, Hamilton. *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*. Trc. Hayrettin Yücesoy v.dğr. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- Gibb, Hamilton. "Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate". *Dumbarton Oaks Papers*, 12 (1958): 221-233.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.

- Hamevî, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yâkût. *Mu'cemu'l-Buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.
- Hasan el-Basrî. *Fazîletü'l-Mücâvere fî Mekketi'l-Mükerreme*. Trc. Mustafa Hamî. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1280/1864.
- Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu'l-Bağdâd*. Thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001.
- Horovitz, Josef. *İslâmî Tarihçiliğın Doğuşu*. Trc. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Huart, Clement. *Arap ve İslâm Edebiyatı Tarihi*. Trc. Cemal Sezgin. Ankara: yy., ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. 9 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kütüb, ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Thk. İbrahim ez-Zeybek-Âdil Mürşid. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. Thk. Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Ebnâu Ebnâi'z-Zamân*. Thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2013.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî. *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn*. Thk. Hamdî Abdül-mecid es-Selefî. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 2000.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Numeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*. Thk. Ali Muhammed Denrel-Yâsin Sâdüddin Beyân. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*. Thk. Abdurrahman b. Yahya. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1952.

- İbnu'n-Neccâr, Ebû Abdillâh Muhibbuddîn Muhammed Bağdâdî. *ed-Dürretü's-Semîne fî Târîhi'l-Medîne*. Thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995.
- İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. Thk. İbrahim Ramazan. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1994.
- İbn Zebâle, Muhammed b. Hasan. *Ahbâru Medîne*. Merkezu Buhûs ve Dirâsâti'l-Medine: Medîneti'l-Münevvere, 2003.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellifîn*. 3 Cilt. Beyrut: Müessese-tü'r-Risâle, 1993.
- Lecker, Michael. *Muslims, Jews And Pagans –Studies on Early Islamic Medina–*. Brill, Leiden 1995.
- Matarî, Cemalüddin Muhammed b. Ahmed. *et-Ta'rîf bi mâ Enseti'l-Hicre min Meâlimi Dâri'l-Hicre*. Thk. Süleyman er-Rahîlî. Riyad: Dâretü'l-Melik Abdülaziz, 2005.
- Mizzî, Cemâluddin Ebu'l-Haccâc Yusuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. Thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 35 Cilt. Beyrut: Müessese-tü'r-Risâle, 1992.
- Munt, Harry. "Writing the History of an Arabian Holy City: Ibn Zabala and the First Local History of Medina". *Brill-Arabica*, 59 (2012): 1-34.
- Narşahî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer. *Târîhu Buhârâ*. Trc. Erkan Göksu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İSAR Yayınları, 2008.
- Rosenthal, Franz. *İlmu't-Târîh inde'l-Müslimîn*. Arapça'ya Trc. Salih Ahmed. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1963.
- Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâvûd-Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Sehâvî, Şemsuddîn. *et-Tuhfetu'l-Latîfe fî Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfe*. 2

Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Sehâvî, Şemsuddîn. *el-İ'lân bi't-Tevbîh li- men Zemme Ehle't-Târih*,
Thk. Salih Ahmed Ali. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul:
İSAR Yayınları, 1998.

Urve b. ez-Zübeyr, Ebû Abdillâh el-Esedî. *Kitâbu'l-Meğâzî*. Thk ve
Cem. Muhammed Mustafa A'zamî. Riyad: Mektebetü't-
Terbiyeti'l-Arabî, 1981.

'Useylan, Abdullah b. Abdirrahîm. *el-Medînetü'l-Münevver fî Âsâri'l-
Müellifîn ve'l-Bâhisîne Kadîmen ve Hadîsen*. Medine: Mektebe-
tü'l-Melik Fahd, 1997.

The First Medina Local Historian Ibn Zabala and His Place In Islamic Local Historiography

Summary

Islamic historiography begins with the writing of the inspiration. For the Qur'ān gives simultaneous information about the Prophet's period. It also narrates the stories for a specific purpose. The first examples of Muslim authors in history writing are about the life of the Prophet Muḥammad. The desire to transmit his example to future generations is an important influence here. Umayyad period were the time written the first sīras.

The Islamic historiography began with sīra and maghāzī, and then continued with other species. One of the earliest of these is local history. In a city-specific history narrative dates back to the second century. We find the presentation of the newly conquered places but also stories of the city that occupy sacred sites such as Mecca and Madīna. However, most of these books are not available at the moment. One of them is the Akhbār al-Madīna of Ibn Zabala, who lived in the second century of the Hijra. As far as we know this book is the second story of the city.

We have very little information about Ibn Zabala's life. However, detailed information on his situation in the science of the ḥadīth has been given. The ḥadīth scholars, who did not make their evaluations according to historiography, judged Ibn Zabala as unreliable.

This lost work was then built from various sources. In these reports we see that Ibn Zabala does not often refer to his sources. This is due to the fact that he transmits most of his knowledge from his observations. This makes his work even more valuable and important. In addition, the passages of Akhbār al-Madīna are quoted in several works after the death of its author. This is the reason why his work has an important place in historiography.

Since the work itself is not available, it is difficult to convey precise information about it. Our deductions are based on the narrations compile from the work. Accordingly, this book does not rely on chronological or biographical narrative as it is in some other local histories. The study preferred thematic methods and did not include the biographies of those living in Madīna. The method used has been taken as an example in some works which follow it later.

The approach we follow in this study is to go out of the sources of Ibn Zabala, to determine the subjects he addresses, to reveal the content of these subjects and to show his influence in the written works that are later.

In our research, we determined that Akhbār al-Madīna is one of the first stories of the city. We also found that the work is based on the author's observations, which gives it considerable importance. We have seen that the method followed has strongly influenced the works of history which succeeded him. İbn Zabala was the first to reserve a place for the virtues and virtues of the city in his texts and this habit was repeated in the works of history of Madīna in the following centuries.

We note that what attributes another importance to the work of Ibn Zabala is that it is the first source of much of our current knowledge, especially on the Jews of Madīna in the pre-Islamic period, the castles and the houses from the city. The information provided by the author comes from his own sources in oral form and from his personal observations. Such work was the first written source that the researchers could find.

Another importance of this study is due to the knowledge of the masjid of the Prophet. It contains detailed information on the physical elements of the masjid. This is the first written source that conveys the work of renewal and expansion that has been done many times until its time. These characteristics made Ibn Zabala's work a source of reference in later history books.

The fact that ḥadīth scholars do not accept Ibn Zabala to be

reliable according to his own criteria has not overshadowed his historiography. For example, Ibn Hajar considered him unreliable, but found no objection to Ibn Zabala in history.

Keywords: Ibn Zabala, local history, Madīna, city, historiography.